

תוכן עניינים

מבוא	3
1. מוגבלות שכלית התפתחותית	3
2. מסגרות תעסוקה בישראל המוצעים לבעלי מוגבלות שכלית	5
2.1 מודל תעסוקה בשוק הפתוח	5
2.2 מודל תעסוקה נתמכת	6
2.3 מודל תעסוקה מוגנת	6
3. האדם בעל מוגבלות שכלית התפתחותית בשוק העבודה	7
4. דימוי עצמי ואנשים בעלי מוגבלות שכלית התפתחותית	8
5. דיון ומסקנות – בין שילוב להגנה	10
ביבליוגרפיה	11

מבוא

ניתן לפתוח ולומר, כי זה כבר זמן רב, קיים קונצנזוס אקדמי, ציבורי, ואף כזה המתבטא במדיניות הממשלתית, בארץ ובעולם, כי תעסוקת אנשים בעלי מוגבלויות הינה הכרחית ותורמת, הן לסולידריות החברתית, לכלכלה (שהרי בעל מוגבלויות אשר מסוגל לעבוד צורך פחות משאבים מקופת המדינה וממשלם המיסים), ולבעל המוגבלות עצמה, אשר מרגיש משולב ותורם לחברה (רימרמן וכץ, 2004). עם זאת, תעסוקה מסוג זה, הינה מורכבת שכן היא דורשת התגייסות מצד הארגון המעסיק למען התאמת תנאי מקום העבודה והתפקיד, כדי שהעובד אכן יצליח להתמיד בעבודתו לאורך זמן, כמו גם יצליח לייצר תפוקה אשר תשרת את הארגון (כמו כל עובד אחר). בשל כך, קיימים מודלים הבאים למצוא את קו המשווה בין תעסוקה שוויונית לבין תעסוקה 'כדאית' (אלפסי-הנלי, 2016).

בעוד שהדבר נכון לכלל הסוגים של התעסוקה של בעלי המוגבלות, כמו המוגבלות הפיזית והנפשית, המוגבלות השכלית, או האינטלקטואלית, נחשבת למוגבלות מורכבת הדורשת בהתאם, התגייסות מורכבת יותר עבור המעסיק, ולכן, גם מענה ממוקד וספציפי יותר מטעם המדינה (טוירמן, 2011). עבודת מחקר עיונית זו תבקש לבחון את המשמעות של תעסוקה בקרב בעלי מוגבלות שכלית התפתחותית, את המודלים הקיימים במדינת ישראל לעידוד תעסוקה שכזו, ולבסוף, את השפעתה של סוג תעסוקה זו על הדימוי העצמי של אותם עובדים. לכן, שאלת המחקר בעבודה זו הינה 'כיצד משפיע שילוב אנשים בעלי מוגבלות שכלית התפתחותית (פיגור שכלי) בשוק העבודה על הדימוי העצמי?'

מחקר עיוני שכזה, חשוב נוכח הצורך לבחון בכל עת את המדיניות הממשלתית הקיימת ואת היכולת לשפר אותה, באופן אשר יטיב הן עם העובדים עצמם, עם המעסיקים, ולכן גם עם החברה ואופייה בכלל. עבודה עיונית זו תיפתח בהבנה של המשמעות של מוגבלות שכלית התפתחותית, תמשיך עם בחינה של המודלים הקיימים במדינת ישראל בנוגע לתעסוקה מסוג זה, עם המצב בפועל במדינת ישראל מהזווית של העובד עצמו, ותסתיים עם דיון בנוגע לממצאים קונקרטיים הנוגעים לדימוי העצמי של המובטלים, והמשמעות של דימוי זה, על חייהם ויכולתם להשתלב בחברה.

1. מוגבלות שכלית התפתחותית

מוגבלות שכלית התפתחותית, או בשמה הישן שכבר אינו מקובל עוד ברמה המשפטית ואף הציבורית, 'פיגור שכלי', מתארת מצב פיזיולוגי-קוגניטיבי שבו אדם סובל מקשיים התפתחותיים ברמות שונות ועל טווח ספקטרום כזה או אחר, המקשים עליו לתפקד ברמה היום יומית, אם בביצוע של פעולות בסיסיות כמו אכילה או הליכה, ואם ביכולת ההסתגלות של האדם למצבים חדשים, בעיקר כאשר אלו דורשים מיומנויות חברתיות בסיסיות (ריבקין ו-לף, 2016).

נהוג למדוד קשיים התפתחותיים מסוג זה, בעיקר בהתאם לגילו של האדם, ותוך התייחסות ישירה למציאות החברתית-תרבותית הקיימת במקום בו הוא נמצא (שהרי למשל, אם אדם אשר חי באזור פרימיטיבי מאד, יתקשה לתפעל מחשב, למשל, לא ייתכן כי זו תיחשב לבעיה התפתחותית). ההתייחסות או המדד המקובל להגדרה של אדם כבעל קשיים התפתחותיים, מחושבת ברמה של פיחות של שתי סטיות תקן ביחס לממוצע של מנת המשכל הגילאית המקובלת, וביכולת ההסתגלות של האדם הנבדק, בהתאם

למיומנות החברתית שלו, יכולותיו האקדמאיים, היכולות התקשורתיות שלו, כמו גם, בין היתר, יכולותיו לטפל בעצמו בהתאם לסטנדרטים בסיסיים של בריאות, בטיחות והיגיינה (פינטו, 2013).

אבחנה של אנשים בעלי מוגבלות שכלית נעשית לרוב בגיל מוקדם יחסית, כאשר זה מתחיל להראות סימנים של איחור (ולכן פיגור) בהתפתחות היכולות הקוגניטיביות-חברתיות כפי שהיא מקובלת בקרב ילדים (דיבור, פתרון בעיות, התמודדות עם סיטואציות שונות וכדומה). לכן, אחת ההגדרות הבסיסיות של בעלי מוגבלות שכלית היא שזו תאובחן עד גיל 18, שכן מוגבלות דומה לאחריה, מתרחשת עקב אירועים נקודתיים, כמו שבץ או תאונה. יחד עם זאת, כיום אלו משתייכים לאותה הקבוצה, נוכח הצרכים הדומים של אלו, והצורך לטפל בנפגעים מסוג זה ואחר, בצורה דומה. כיום, מנת המשכל לכן אינה נחשבת ככלי יחיד יעיל להגדרה של בעל מוגבלות שכלית, ונדרשת בחינה הן של מנת המשכל, יכולת ההסתגלות, וגיל המאובחן (טוירמן, 2011).

בישראל, ברמה המשפטית-חוקית ורפואית, נהוג להבחין בשישה קטגוריות שונות של מוגבלות שכלית, החל מקלה, אשר מייצגת אוכלוסייה עצמאית למדי, אשר רוב קשייה הינם בהסתגלות לשינויים והתמודדות עם משברים, לעומת קטגוריות קשות יותר, שבהם גובר הצורך בסיוע, עד מוגבלות שכלית עמוקה, שבה נדרש האדם לסיוע מידי ותמידי כדי לתפקד במסגרת הפעילויות הפשוטות ביותר (אלפסי-הנלי, 2016).

כיום, נהוג לייחס את הסיבות הגורמות להתפתחות שכלית התפתחותית לשלושה גורמים עיקריים. סיבות גנטיות, המביאות את המאובחן למצבו עם לידתו, נוכח 'תקלות' התפתחותיות בזמן הלידה, בגלל חוסרים והתנגשויות גנטיות. סיבות זיהומיות, הפוגעות בהתפתחותו של העובר במהלך ההיריון, וסיבות סביבתיות קיצוניות, המייצרות מציאות אינטלקטואלית, חברתית ופסיכולוגית אליה הילד נחשף מגיל קטן, ומביאה אותו לקיבעון וקיפאון קוגניטיבי, אשר מקבע את מצבו הקוגניטיבי בילדותו (ריבקין ו-לף, 2016).

בישראל, כדי להגדיר אדם 'להגדיר' במובן המשפטי חברתי, אשר מעניק לאדם את זכויותיו, בין היתר, בביטוח לאומי) כאדם בעל מוגבלות שכלית, נקבעת ועדת אבחון, אשר משלבת בין בדיקה רפואית (על ידי רופא), בדיקה פסיכולוגית (על ידי פסיכולוג) ובדיקה סוציאלית התפתחותית (על ידי עובד סוציאלי) אשר נותנים חוות דעת, אשר נלמדת על ידי הועדה, אשר נדרשת לקבוע את רמת המוגבלות של האזרח (אם בכלל), אשר קובעת את התנאים להם הוא זכאי (פינטו, 2013).

במסגרת התנאים, זכאים בעלי מוגבלויות, ובהתאם לכך, גם משפחותיהם הנדרשים לתמוך, ובמקרים קשים, גם לסעוד את האדם בעל המוגבלות, לשורה של מענקים, הטבות ופטורים, אשר מטרתם לסייע למשפחה כזו, החל מדברים בעלות משמעות כבדה, כמו תשלומי ארנונה או התאמת דירה למגוריו של בעל מוגבלות, ועד לדברים קטנים יותר, כמו התאמת נעליים מיוחדות, טיפולי שיניים ועוד. יחד עם דברים אלו, שתי מוסדות במיוחד נדרשות להתאמה והענקה של תנאים מיוחדים, שכן לאלו עשויה להיות השפעה משמעותית על חייו ויכולת התפתחותו של הילד, בתחילה, ואחר כך בחייו הבוגרים (רימרמן וכץ, 2004).

הראשונה, זו של מערכת החינוך, אשר מחויבת להעניק את התנאים המלאים עבור בעל המוגבלות ההתפתחותית, בדמות של חינוך מיוחד, ואף של הענקת יום לימודים ארוך, אשר יסייע לילד לרכוש יותר כלים, וכך לשפר את סיכוייו להשתלב בחברה. השנייה, בדמות של תבניות תעסוקה אשר נועדו